

AKADÉMIA KLASICKEJ EKONÓMIE 2024

**Ako docieľiť plnú slobodu
*a prečo sa to zatiaľ nedarí***

Sloboda z pohľadu evolučného vývoja zušľachtovania človeka (úvod)

Túžba po slobode je prirodzenou vlastnosťou každého človeka. Vlastne ho robí človekom, keďže, ako sa hovorí, ho od zvierata odlišuje práve **dar slobodnej vôle**.

Zvieratá ani ostatné prírodné organizmy nemajú tento dar. Tým, že sa nemôžu slobodne rozhodovať, sa každý jednotlivý druh správa podľa vlastnej úzko vymedzenej prirodzenosti. Z toho dôvodu môže zaujať presne svoje miesto ako živé ozubené koliesko v dokonale zladenom mechanizme obrovského celku, ktorý nás obklopuje, živí a občerstvuje, a je preto pre nás ako dokonale fungujúca domácnosť plná zázrakov, ktorú sme vieme využívať ako hostia.

Vzťah „domácnosť“ a „hostia“ je na mieste. Spomínaný živý ekosystém nie je závislý od človeka, ktorý ho ani nevytvoril, a nemôže si preto na neho nárokovať žiadne vlastnícke práva. Príroda na Zemi vznikala miliardy rokov ešte pred jeho príchodom, zatiaľ čo náš pobyt v nej sa odhaduje rádovo len na desiatky tisíc rokov. Človek môže vystupovať vo vzťahu k „neobnoviteľným“ prírodným zdrojom len v roli správcu, ktorému je po príchode do rúk dočasne zverený majetok, o ktorý sa má čo najlepšie starať, aby ho mohol prenechať ďalším generáciám minimálne v stave, v akom mu bol zverený.

V porovnaní s ostatnými obyvateľmi Zeme sú naše schopnosti oveľa väčšie, rovnako ako aj šírka a intenzita nášho pôsobenia. To, čo sa nám tu ponúka, dokážeme zušľachtovať do ešte väčšej krásy, dokážeme tvoriť umelecké diela, ktoré sa úplne vymykajú tomu, čo môže miestna príroda vytvoriť. Zároveň ju však dokážeme aj úplne zničiť. To tiež nedokáže žiadne iné zviera ani rastlina. V panenskej prírode sú totiž pomery síl dokonale vyvážené, dokonca aj medzi dravcami a ich korisťou, ako to môžeme sledovať z dokumentárnych filmov. A slobodná vôľa nám dovoľuje rozhodovať sa, či sa v tom všetkom staneme užitočným, alebo naopak prekážajúcim elementom.

Slobodná vôľa? Čo je to vlastne? Nejedna sa môže pýtať, kde jeho slobodná vôľa je, keďže sa vôbec necíti slobodný, ale obmedzený vonkajšími podmienkami. Často sa dokonca cíti byť len hračkou v rukách nepredvídateľného osudu.

V tom však nie je rozpor, pretože slobodná vôľa a sloboda nie je vôbec to isté. Tu ide skutočne len o slobodu **vôle**, teda slobodu niečo **chcieť**, slobodu **rozhodnúť sa za tým ísť**, a tiež slobodu vybrať si z ponúkaných ciest, o ktorých si myslíme, že tam vedú. Pochopiteľne musíme potom znášať dôsledky, pretože nemôžeme vrátiť späť to, čo sme v minulosti spôsobili, a čo sa potom odráža na našom terajšom osude. Aj my sme podriadení „*prirodzeným zákonom*“ tohto celku, ktoré neustále vedú k jeho zdokonaľovaniu. Ich moc a užitočnosť si všimol aj *Adam Smith*, keď písal v „*Bohatstve národov*“ o „*neviditeľnej ruke*“, ktorá k podpore záujmom celku vedie v konečnom dôsledku aj egoistické záujmy [1].

„*Prirodzené zákony*“ sú pre nás zároveň najlepším učiteľom pre nájdenie a zaujatie svojho miesta v tej veľkej harmónii, aby sme svoje výnimočné schopnosti samy chceli využívať k ďalšiemu povznášaniu toho, čo vytvorila príroda. Ak to raz dosiahneme, nebudeme už nikdy chcieť nič iné. Ved' **prežívanie** trvalého **šťastia** a vnútorného naplnenia z užitočnej činnosti nie je ničím iným, než **prežívaním harmónie** s okolím. Taký človek už nemusí narážať na svoj „zlý osud“, ale sa mu naopak môže až nápadne dariť vo všetkom, do čoho

sa len pustí. **Až potom možno hovoriť o stave dosiahnutia úplnej slobody**, po ktorej každý človek túži, pretože to patrí do jeho vlastnej druhovej podstaty.

Tie isté „*prirodzené zákony*“ sa snažil popísať aj *Charles Darwin* (1809-1882) vo svojej evolučnej teórii [2]. Veď nezáleží, či ich nazývame „*prirodzenými zákonmi*“, „*zákonmi evolúcie*“, „*fyzikálnymi zákonmi*“, „*zákonmi Univerza*“ či „*Božou Vôľou*“ – vždy ide o jedno a to isté. Podstatné je len to, že sú pre nás dokonalé, múdre a tvorivé, a že ich nemôžeme zmeniť. Môžu nám slúžiť len tak, že sa im samy podriadime. Je preto veľmi užitočné snažiť sa ich spoznávať, čo môžeme na všetkom, čo okolo seba vidíme: na vlastnom osude, na osudoch iných ľudí a národov, v prírode, atď.. Poháňa nás k tomu prirodzená túžba po slobode či neúnavne hľadanie šťastia vydávaním sa na rôzne cesty, o ktorých si myslíme že tam vedú – a spoznávanie ich skutočných hodnôt v nezabudnuteľných radoostiach alebo bolestiach.

To, že sa o to ľudstvo snaží už po tisícročia, a že sa skutočne z času na čas podarilo nájsť cesty, ktoré vedú k pravému šťastiu či bohatstvu, potvrdzuje „*Zlaté pravidlo*“, ktoré možno nájsť vo viacerých civilizáciách a takmer všetkých náboženstvách [3]. Vo viac-menej podobnom znení popisuje, že sa človeku vracia rozmnožene len druh toho, čo sám spôsobuje iným.

Sloboda ako základ novodobých ekonomických mysliteľov

Pri hľadaní ciest ako dosiahnuť bohatstvo a slobodu jednotlivcov a národov je teda potrebné rešpektovať tri roviny. Prvú možno nazvať „*ekologickou*“, t.j. nutnosť trvalo udržateľného hospodárenia vo vzťahu k prírode. Druhú „*ekonomickou*“ v tom užšom zmysle, ktorá sa týka hospodárenia vo vzťahu k iným ľuďom, výberu jednotlivých prostriedkov, a pod.. Nad tým všetkým je ešte tretia rovina, ktorú možno nazvať „*morálnou*“, ktorá súvisí s hľadaním a rešpektovaním spomínaných *prirodzených zákonov*, určujúcich mieru nášho dlhodobého zdaru. Morálna rovina súvisí najmä s vnútorným životom človeka, ktorý odráža a zároveň formuje jeho charakter, teda aj vnútorné pohnútky vrátane toho, kam smeruje svoju slobodnú vôľu a aké ovocie za to „žne“.

Prví novodobí ekonomickí myslitelia evidentne vychádzali a prihliadali na všetky tri spomínané roviny. Teda tí, čo sa prvý krát nazývali „*ekonómovia*“, ktorí tento termín spopularizovali. Za ich hlavného predstaviteľa možno označiť *Françoisa Quesnaya* (1694-1774). Svoje myšlienky zhrnul do diela „*Fyziokracia, alebo prirodzená ústava vlády, ktorá je pre ľudstvo najprospešnejšia*“ [4].

„*Fyziokracia*“ znamená v gréčtine „*moc prírody*“. Táto nová škola, ktorá vznikla v čase osvietenstva, skutočne považovala prírodné zdroje za najväčší zdroj bohatstva, ktorý je potrebný chrániť. V ich prípade to bolo poľnohospodárstvo. Išlo o zásadnú zmenu v dovtedajšom ekonomickom myslení, známom pod názvom „*merkantilizmus*“, ktoré za zdroj bohatstva a moci považovalo neživé kovy, teda zlato a striebro. Pochopiteľne to potom muselo viesť k mylnému uvažovaniu, podľa ktorého dovoz akéhokoľvek tovaru zo zahraničia oslaboval bohatstvo a moc krajiny, pretože znižoval zásoby zlata a striebra, za ktoré sa dovezený tovar vymieňal. Každý objav nových ložísk týchto kovov viedol potom k veľkým obavám o bezpečnosť, pretože menil domnelú rovnováhu síl. To potom viedlo k hektickým závodom o kolonizáciu a k vojnám o kontrolu nad novými územiami a námornými cestami, po ktorých bolo zlato dovážané. S tým súviselo aj urýchlenie

deforestácie pôvodne husto zalesnených európskych krajín vzhľadom na enormnú spotrebu pri stavbe lodí, čo u niektorých námorných mocností úplne zmenilo charakter krajiny. To sa potom muselo negatívne odraziť v degradácii pôdy, väčších horúčavách a suchách. Častejšie série neúrod spolu s vysokými daňami a neraz aj hladomorom radikalizovali masy, čo potom zásadným spôsobom ovplyvňovalo vývoj spoločenských udalostí, ako sa to na záver pokúsime ukázať na príklade Francúzska. Honba za falošným bohatstvom tak len oslabovala bohatstvo skutočné, zatiaľ čo utrpenie, čo si národy navzájom spôsobovali v snahe o násilné ovládnutie, sa im vracalo ako bumerang.

„Prirodzenými zákonmi“ sa „fyziokrati“ snažili inšpirovať aj pokiaľ ide o z ich pohľadu ideálne správanie človeka. Práve medzi nimi sa udomácnil výrok „*Laissez faire, laissez passer, le monde va de lui même*“, na základe ktorého vzniklo neskôr aj učenie klasickej ekonómie [5]. Popisuje princíp, ktorý v pôvodnom význame poukazuje na to, že aj v situáciách, ktoré sa zdajú krízové, je najlepšie nechať veci voľne plynúť. Teda sa nenechať vykoľajiť z vnútornej rovnováhy, nezasahovať do nich násilím, aby potom mohli rovnako voľne odísť, keďže svet „*ide sám od seba*“, teda svojimi vlastnými „nevyspytateľnými“ cestami s múdrosťou, ktorá presahuje schopnosti ľudstva.

Táto múdrosť je vysoko aktuálna aj dnes. Veď si len predstavme, ako by vyzeral dnešný stav verejných financií, polarizácie a radikalizácie spoločnosti, ak by sa rešpektovala napríklad počas pandémie COVID 19. Vlády by nereagovali tak hekticky, v podstate násilnými umelými opatreniami z titulu moci v snahe robiť niečo, čo síce v tej dobe mohli považovať z pohľadu svojich vedomostí a skúseností za „správne“, avšak čo potom viedlo len k ďalším problémom. Nehovoriac už vôbec o tom, že sa to v celej spoločnosti prejavilo ako rozbuška, pretože aj mnohí odporcovia protipandemických opatrení sa správali presne rovnako. Ani oni sa neriadili múdrosťou „*Laissez faire, laissez passer le monde va de lui même*“, pretože sa rovnako nechali ovládnuť strachom z niečoho, čo existovalo len v ľudských predstavách, a čo potom mohlo narásť do obludných rozmerov vplyvom masmediami poháňanej fantázie ľudského rozumu. **Postupne sa začal udomáčňovať presne opačný princíp**, že sa vývoj udalostí „nesmie nechať tak“, že je potrebné **bojovať** na odvrátenie domnelej katastrofy.

Boj a vášne, ktoré sa okolo toho vytvorili, neboli vôbec potrebné, pretože celá pandémia náhle odznela tak, ako prišla. Nepotvrдили sa milióny mŕtvych ani na strane očkovaných, ani na strane neočkovaných, ani výrazne iná úmrtnosť medzi krajinami, ktorých vlády pristúpili k tvrdým opatreniam, a tými, čo sa rozhodli pre voľný priebeh. Ukázalo sa, že celé masy ľudí sa nechali úplne ovládnuť preludmi, ktoré pre ich veľkosť a vplyv možno nazvať doslova „**démonmi**“.

Nerešpektovanie princípu „*laissez faire, laissez passer*“ prinieslo nielen rozsiahle škody na hospodárstve, ale, čo je oveľa závažnejšie, aj na ľuďoch. Pretože keď raz niekto v sebe živí strach (alebo nedôveru, ktorá je zo strachom úzko spojená), tak sa voči tomu stáva čoraz menej odolným. Lebo človek je buď smelý a nenechá sa vyviest' z miery ničím, alebo nie je, a má potom obavy zo všetkého cudzieho. Preto je potom náchylný považovať za nepriateľov všetkých čo zmýšľajú inak ako on. Na vonkajšie udalosti reaguje prehnane, lebo mu chýba **vnútorný mier**. Tým možno vysvetliť, prečo vznikla vojna na Ukrajine, na Blízkom východe, prečo tieto konflikty stále trvajú a prečo stále viac prerastajú do celosvetového rozmeru. Nie je to iné ako správanie sa počas pandémie, akurát strach pred vírusmi a očkovaním nahradil strach pred napadnutím zo strany cudzích mocností. Jedni sa

boja NATO, druhí zase Ruska, niekto Izraela a niekto Iránu. Milióny ľudí podporujú zabíjanie a ničenie **cudzieho** majetku, „*aby sa to nestalo im*“. Druhovo je to podobné, ako keď merkantilisti v snahe maximalizovať vlastné zásoby zlata upierali zlato iným.

Znovu a znovu sa porušuje „*Zlaté pravidlo*“. Tentokrát v honbe za bezpečnosťou, ktorá bezpečnosť znižuje, lebo sa upiera iným. Pýtal sa snád' niekto obyvateľov miest, v ktorých sa bojuje, či to **takto** chcú? Ktorá z armád si pýta povolenie vstupu na cudzie pozemky a nehnuteľnosti, aby si tam mohli merať pomery palebných síl? Kto sa pýta obyvateľov dotknutých miest, či ich smie „oslobodiť“ od „*fašistov*“ či „*okupantov*“, čo v praxi znamená zabiť a zničiť všetko, čo odtiaľ nedokáže ujsť?

Mnohým vojnám by sme sa dokázali vyhnúť, ak by sa aj zahraničná politika riadila princípom „*laissez faire*“. Pritom ho nepoznali len „*fyzikratí*“ a predstavitelia liberálnych škôl. O storočie skôr ho sformuloval „učiteľ národov“ *Jan Amos Komenský* (1592-1670) do jednej zo svojich finálnych myšlienok o tom, ako by mal byť usporiadaný život človeka v spoločnosti: „*Omnia sponte fluent – absint violentia rebus*“ [6], čo sa dá voľne preložiť ako „*Nech všetko plynie voľne, nech sa násilie od toho vzdiali*“.

Používal ho aj *Mahatma Gandhi* (1869-1948), ktorý sa o nenásilí vyjadril ako o „*najväčšej sile k dispozícii ľudstvu, silnejšej ako najsilnejšia zbraň, ktorú vynášiel ľudský um*“ [7]. V Juhoafrickej republike a neskôr v Indii mu pomohol zvíťaziť nad technicky neporovnateľne vyspelejšími armádami. Skutočne tým preukázal, že jeho zbraň je silnejšia ako všetky zbrane sveta, všetok kapitál, pretože pôsobí na vnútorný svet ľudí. V nepriateľovi vzbudzuje rešpekt, dôveru a tým aj vôľu použiť všetky tie technické vymoženosti. Je ako čistý štít, ktorý účinne bráni hoci aj najmocnejšiemu tyranovi uplatniť svoju hrubú silu, pretože by ho to znemožnilo pred sebou, pred svojimi vojakmi a pred celým svetom. Ak by na to nedbal, obrátila by sa o to rýchlejšie proti nemu, nasledujúc „*Zlaté pravidlo*“.

Význam myšlienok libertariánov pre dnešnú dobu (záver)

Princíp nenásilia je kľúčovou súčasťou aj dnešnej filozofie liberálnych škôl vrátane radikálnych „*libertariánov*“. *Murray N. Rothbard* (1926-1995) hneď v prvej vete svojho manifesta uvádza: „*Manifest libertariána je vybudovaný na ústrednej axióme: žiadny človek alebo skupina ľudí sa nesmie dopustiť agresie proti osobe alebo majetku iných*“ [8].

Tento americký ekonóm je mimoriadne výstižný v pomenovaní nemorálností, ktoré sa dopúšťajú štáty pod rúškom „legálnosti“. Vojny označuje za masové vraždenie a povinné odvody vojakov za zotročovanie v masovom meradle [8]. Podporuje decentralizáciu do maximálne možnej miery s tým, že aj stála armáda by mala byť zrušená, pretože v opačnom prípade by to len nabádalo na jej zneužitie.

Aj v tom sa prejavuje ohľad na **morálny** pilier. Napriek tomu je ťažké presadiť podobné návrhy v dnešnom svete strachu, nedôvery a viery vo víťazstvo materiálnej prevahy namiesto morálnej. Ľudia si kladú otázku, či by dokázal materiálne slabý decentralizovaný štát čeliť veľkej, technologicky vyspelej a dobre organizovanej armáde tyrana, či by mu v dnešnom svete „vlkov a oviec“ nehrozil zánik. Keďže sú podobné myšlienky skutočne veľmi silné, zaslúžia si, aby sme sa im venovali podrobnejšie.

Dá sa predpokladať, že ak by sa armáda militantného tyrana rozhodla zaútočiť, podarilo by sa jej prekonať hranice a vtrhnúť do intravilánov miest silne decentralizovaných štátov, ich **domobrany** by skutočne nekládli odpor v zmysle dnešných prvkov tankového

a delostreleckého boja, aby neriskovali životy, ktoré chránia, a tiež aby si tieto mestá nenechali porozbijať. Nevládajú odpor ozbrojeným lupičom v presile, dať im pre záchranu životov to, čo požadujú, a otázky spravodlivosti riešiť až **potom**, keď bezprostredné riziko pominie – nie je nič nepochopiteľné. Radia k tomu aj príručky odborníkov ako sa v takých situáciách správať [9].

Armády centralizovaných štátov sa správajú inak. Nechránia prioritne majetky a životy jednotlivcov, ale záujmy týchto **štátov** (resp. ich vlád), pre ktoré dokážu zruinovať celé mestá aj s obyvateľmi, pretože majú často rozkazy „držať obranné línie“ až do poslednej možnej chvíle. Snáď sa to môže zdať niekomu „pragmatické“, „efektívne“, niektorí to nazývajú „hrdinstvom“, ale vždy je to obetovanie ľudí za cenu „vyšších cieľov“, čo nemožno v žiadnom prípade pokladať za niečo morálne. Ani dobrovoľné, pretože vojaci musia jednoducho na slovo vykonávať rozkazy tak, ako to kedysi platilo len u otrokov.

Spýtajte sa miestnych obyvateľov, čo sa z rôznych dôvodov neevakovali, ich blízkych, alebo aj rodiny padlých obrancov, za akú cenu by vymenili tieto životy? Za „vyššiu pravdepodobnosť“, že im zostane „štát“, presnejšie rovnaká vláda, a nebudú administratívne podliehať inej, ktorá o ich územie bojuje? Asi nebude ťažké uhádnuť odpoveď.

Vlády si proste necenia životy vojakov svojich armád, a ani civilistov tak, ako by to malo zodpovedať hodnote ľudského života, ktorá sa predsa nedá nahradiť ničím pozemským. Nedobrovoľne ich zotročujú napríklad prostredníctvom povinných odvodov, a ešte ich aj nútia sa stať vrahmi, čím aktívne prispievajú k všeobecnému morálnemu poklesu.

Prirodzené zákony nehľadia na to, akej je človek národnosti, alebo za ktorú zástavu bojuje. Reagujú vždy len na to, ako sa jeden správa k druhému, aký je jeho vnútorný svet, resp. jeho morálna čistota. Každá vražda je pre nich vždy len vraždou, mučenie vždy len mučením. Nehľadia, či niekto vraždí za peniaze, z presvedčenia alebo z donútenia, keď si svoj život a pohodlie cení viac ako život iného. Inak by sa predsa nehovorilo, že máme „*milovať svojho nepriateľa tak ako seba samého*“. Človek má vždy možnosť odmietnuť, ak od neho chcú niečo také, a tým zároveň mocne pôsobiť na svojich spolubojovníkov ako vzor **skutočného hrdinu** - alebo sa zaradiť do lenivej šedej masy tupého plnenia rozkazov ako nástroj tyrana. Ani tá druhá možnosť ho však nezabaví bolesti, pretože jeho osud sa tým kolektívne spája s neblahým osudom tohto tyrana. Strach pred čestným konaním nie je nikdy na mieste. Nie nadarmo sa pri tom hovorí: „*odvážnym šťastie praje*“.

Človek si často navráva, že pri „obrane vlasti“ sa mu automaticky dostáva práva brať životy „agresorov“. Nie je to však tak, o čom svedčia napríklad *Ženevské dohody o zaobchádzaní s vojnovými zajatcami*. Zobrať život inému má človek právo len v prípade, keď sa útočník evidentne snaží pripraviť niekoho o život a nie je v tej chvíli možné ho inak zastaviť. To však nikdy nie je prípad, keď práve neútočí, o to viac, keď pri tom ani nemá šancu sa brániť. Dnešné moderné zbrane sú však naopak priamo určené na takéto druh zabíjania, mať a používať ich sa pokladá za žiadanú technologickú výhodu. Uprednostňujú sa „momenty prekvapenia“, teda útoky na nič netušiacich a nepripravených ľudí. Skrátka – dnes sa uprednostňuje to, čo je príznačné pre **banditov**. Až tam naša civilizácia dospela. V minulosti bol kladený väčší dôraz na čestné spôsoby boja. Aj nepriateľa si bolo treba ctiť, čo znamená nezabíjať ho „v spánku“ alebo úderom „od chrbta“ [10]. Čestné armády hoci aj v „temnom stredoveku“ bojovali tak, že sa **pred každým bojom** najprv proti sebe postavili

v plnej paráde a zbroji. Ich velitelia vystúpili napred a snažili sa najprv vyjednávať aspoň o možnosti kapitulácie výmenou za záruky ochrany životov, a až potom, keď to zlyhalo, sa ich armády na seba vrhli.

Dôraz na čestné spôsoby v boji netreba vôbec brať na ľahkú váhu. Preukázateľne to súvisí so schopnosťami vojakov viesť normálny život po tom, čo sa vrátia do civilu. Ich nerešpektovanie počas vojny vedie nielen k pokrivenému charakteru, ale aj k rôznym psychickým poruchám, ako napríklad „*post-stresový syndróm PTSD*“[11].

Dôraz „*libertariánov*“ na slobodu jednotlivcov, a teda aj decentralizáciu verejnej moci, ktorá slobodu umožňuje, nie je až taký „naivný“, ako by sa to na prvý pohľad mohlo zdať ich odporcom, ktorí namiesto slobody majú radšej „poriadok“, a tým aj „silného vodcu“, čo tento poriadok „zabezpečí“. Nehovoriac, že aj druhý pohľad sa môže zdať „naivný“, pretože kde je záruka, že sa „silný vládca“ nestane tyranom. Že sa tak deje, zdokumentoval *Fridrich Hayek* v „*Ceste do nevoľníctva*“[12].

A nie je to ani po prvý krát, čo sme boli svedkami podobných názorových rozporov. Zástanca slobody bol napríklad *Mahatma Gandhi* a jeho stúpenci v Indii, zatiaľ čo mnoho zástancov „poriadku“ bolo v Nemecku, čo potom vyvrcholilo do tyranie za vlády *Hitlera*. Ešte pred tým sa však mnoho Nemcov skutočne snažilo v dobrej vôli oponovať *Gandhimu* napríklad v tom, že jeho láska ku slobode, teda odmietanie násilia (keďže aj on musel vedieť, že podľa „*Zlatého pravidla*“ sa nemôže dostať slobody tomu, kto ju upiera iným) je „odmietanie účinného boja proti zlu“. V roku 1925 preto napísal jednému nemeckému priateľovi: *Obhajujem úplné nenásilie. Považujem ho za možné vo vzťahoch medzi ľuďmi a medzi národmi, avšak nie je to „odmietanie účinného boja proti zlu“. Nenásilie je v mojej koncepcii v boji so zlom naopak ešte účinnejšie a skutočnejšie, ako odplata, ktorá vo svojej podstate zlo len zväčšuje. Mám tým na mysli postavenie sa proti nemorálnostiam na mentálnej, teda morálnej úrovni. Chcem tým úplne otupiť ostrie meča tyrana. Nie tým, že proti nemu vytasím ostrejšiu zbraň, ale tým, že v ňom sklamem očakávania, že budem klásť fyzický odpor. Odpor ducha, ktorý mu namiesto toho ponúknem, ho zaskočí. Spočiatku ho ohromí, potom v ňom vyvolá uznanie, pričom toto uznanie ho nebude ponížovať, ale ho povznesie.* [13]

V tomto kontexte vyzerajú v úplne inom svetle aj americkí „*libertariáni*“, ktorí sa silne zastávajú **neutrality** a nezasahovania silou v medzinárodnej politike. Tento prístup si držia aj vtedy, ak ich napadnutá krajina volá o pomoc. Už počas druhej svetovej vojny si za to vyslúžili ostrú kritiku ako „*izolacionisti*“, a neobchádza ich to ani dnes, kvôli odmietaniu pomoci Ukrajine. Mesiac pred začatím plnoformátovej invázie Ruska na Ukrajinu volala *Strana Libertariánov* v USA dokonca po vystúpení svojej krajiny z NATO. Je teda stále zástancom neutrality aj z obavy pred ďalšou eskaláciou a ohrozenia USA, „*znásobeného tým, že Kongres už neautorizuje vojnu a našu armádu ovláda hŕstka nevolených byrokratov a to, čo prezident Eisenhower nazval vojensko-priemyselným komplexom*“[14]. Za svoje postoje sa niektorým americkým „*libertariánom*“ dostalo od poľských a estónskych kolegov nálepky „*Kremľtariáni*“ [15], a to i napriek tomu, že ich strana agresiu Ruska z princípu tvrdo odmieta [16].

Postoje „*libertariánov*“ v neutralite možno chápať aj vo svetle *Gandhiho* filozofie, teda v tom, že **odmietanie vojenských zásahov proti zlu** nie je odmietaním účinného boja so zlom. Je len **odmietaním takého boja, v ktorom zlo ako také musí zvíťaziť**. Každý tyran

vyvíka v hrubej sile, brutalite a ľsti. V tom sa dá ťažko poraziť, ľahko sa tým dá len od neho nakaziť. Nad zlom sa však dá ľahko zvíťaziť v tom, čo mu chýba – v **morálnej presile**. Vieme predsa, ako mocne dokáže otriasť mocou silného tyrana už len samotná myšlienka na slobodu, ktorú sa darí dosahovať ľuďom hoci aj malého nenápadného štátu, ako veľmi sa toho bojí. Znakom **slabosti** a zároveň dôkazom, že tomu tak je, sú obrovské snahy tyranov všemožnými propagandami podkopávať práve morálny kredit ľudí a krajín, ktorým sa podarilo stať sa slobodnejšími a tým aj bohatšími. Vlastne každý, kto sa uchýľuje k podkopávaniu dôvery iných, ukazuje na svoju slabosť.

Aby však národ mohol uplatniť **morálnu prevahu**, musí predovšetkým sám usilovať o morálnu čistotu. To mu zároveň umožní vyriešenie **ekologických** problémov hoci aj mechanizmami voľného trhu, pretože morálne vyspelí ľudia sa nenechajú skorumpovať „lacnejšími“ produktami znečisťovateľov. Ak by sa ich potom snažil ovládnuť nejaký tyran, ktorý by existenciu takého štátu musel považovať za vlastnú hrozbu, nepodarí sa mu to, pretože nenájde dostatočný počet tých, čo by mohol podplatiť alebo zastrašiť, aby mu tam moc udržovali.

Morálne vyspelý národ nemusí mať teda ťiadne obavy, že by stratil slobodu ani v decentralizovanom štátnom zriadení, kde je pochopiteľne kladený dôraz na miestnu domobranu na úkor silných centralizovaných armád. Už len svojim bytím dokáže poraziť tyranov tým, že sa pre jeho obyvateľov stáva vzorom. Ak by sa tam niektorému z tyranov hoci aj podarilo preniknúť zo svojou armádou, bude proti nemu morálna sila tohto národa pôsobiť ešte viac, pretože každý, koho by tam poslal, by mohol zblízka vidieť to, čo sa mu snažila jeho propaganda tak namáhavo skryť v snahe o udržanie sa pri moci.

Pokiaľ však morálne vyspelý nie je, automaticky stráca aj tú slobodu, ktorú pred tým nadobudol. Len národ tyranov potrebuje u seba vládu tyrana, aby sa ubránil pred inými tyranmi. Keby sa ho niekto aj pokúsil násilne odstrániť, hoci aj v dobrej snahe o „záchranu životov trpiacich obyvateľov“, spôsobilo by to len destabilizáciu a mocenský boj o nadvládu nových tyranov, teda ešte väčšie násilie a zabíjanie.

Úzke prepojenie morálky a slobody je vysvetlením zdanlivého paradoxu, ktorý si všimol *Alexis de Tocqueville* (1805-1859), keď v roku 1840 napísal: *Nedá sa to dosť dobre vyjadriť: Nič nedokáže plodiť viac zázrakov, ako umenie byť slobodným. Avšak nie je nič ťažšie, ako sa slobode učiť. O despotizme to neplatí. Ten sa často prezentuje ako liek na všetky útrapy; ako opora spravodlivosti, ako ochranca utláčaných, ako zakladateľ poriadku. Ľudia zaspávajú v náručí dočasného blahobytu, ktorý despotizmus prináša. A keď sa prebudia, sú nešťastní. Sloboda sa naopak obyčajne rodí uprostred búrok, upevňuje sa v bolestiach občianskych nepokojov, a jej dobrodejnosť možno spoznať až vtedy, keď je už stará [17].*

Nie je to teda tak, že by ľudia netúžili po slobode, ku ktorej patrí aj materiálny blahobyt. To len nedostatok morálky ľudí zaslepuje natoľko, že sa potom vlastným úsilím slobody zbavujú. Podporujú tyranov, lebo chcú, aby „spravili poriadok“ s ich nepriateľmi, čo sa potom zákonite musí obrátiť proti všetkým. Utrpenie národa pod vládou tyrana však znovu môže v ľuďoch prebudiť snahu pomáhať iným v núdzi aj tam, kde pred tým prevládalo úsilie uškodiť. A až to potom umožní národu sa začať postupne znovu oslobodzovať. Na lepšie pochopenie tohto „paradoxu“ prinášame v „prílohovej“ časti pohľad do vývoja udalostí vo Francúzsku.

Žiaľ, súčasné rozmáhajúce sa konflikty len strhávajú morálku čoraz viac na celom svete. Preto strácajú slobodu aj krajiny Západnej Európy, ktoré v tom pred tým už dosť pokročili. Aby to bolo možné snád' ešte zastaviť, vypracovali sme *Projekt mierovej iniciatívy* [18] ako konkrétne východisko. Mal by byť blízky zmýšľaniu „*libertariánom*“, pretože aj on je založený na zákaze použitia agresie v medzinárodných vzťahoch. Súčasne by však mal byť blízky aj kritikom „*liberalizmu*“. Blízky nie je len tomu, kto **chce** viesť útočné vojny na presadzovanie svojich cieľov.

Bolestná cesta ku slobode vo Francúzsku (príloha)

Vrchol absolutizmu

Vrchol absolutizmu, teda centralizácie štátnej, vojenskej a hospodárskej moci, zažívalo Francúzsko približne jeden a polstoročia pred tým ako *Alexis de Tocqueville* napísal svoje myšlienky o slobode. Konkrétne za vlády *Ľudovíta XIV* (1643-1715), známeho aj ako „*kráľ Slnko*“, v lesku a sláve, kedy vznikali monumentálne diela v umení a architektúre (napr. zámok *Versailles*).

To, že výrazné upevnenie moci nastalo práve za tohto panovníka, nebolo náhodné. Po smrti otca sa dostal na trón vo veku len štyroch rokov, a jeho detstvo potom hlboko poznačili série intríg a povstaní proti kráľovskej moci (1648-1653) najprv súdnych a politických elít (tzv. „*parlementov*“) a neskôr aj vysokej šľachty (tzv. „*princov*“). V istej dobe musel dokonca utiecť z Paríža. Z toho potom vyplývala jeho hlboká nedôvera k týmto elitám, keď si neskôr začal kvôli tomu upevňovať všetku moc vo svojich rukách spolu s vyrieknutím známej vety „*ja som štát*“. Snažil sa tým zabezpečiť, aby sa to už nemohlo zopakovať [19].

Francúzsko vtedy dominovalo celému európskemu priestoru. Hospodárska politika bola v tom čase pod silným vplyvom „*merkantilizmu*“, ktorú sa snažil presadzovať aj jeho najvýznamnejší minister financií *Jean-Baptiste Colbert* (1665-1683). Náhľad do pomerov tej doby môžu poskytnúť reformy, o ktoré sa snažil. Jeho prvým krokom bola komplexná daňová reforma zameraná na skutočnosť, že sa veľký podiel vybratých daní „*strácal*“ vo vreckách vyberačov. Po jej uskutočnení sa výber daní zdvojnásobil [20].

Aj tu si všimnime, aké ťažké je udržať silne centralizovaný systém v tak veľkej krajine, ako je Francúzsko, aký problematický môže byť už len samotný **výber daní**. Jednoducho nie je možné v silách jedného monarchu všetko odkontrolovať. Či chce alebo nie sa musí spoľahnúť na veľkú armádu vyberačov, a v prípade priamych daní (*taille personal*) na ešte väčšiu armádu tých, čo odhadujú majetok daňovníkov. V tomto prípade išlo o „*daň z bohatstva*“, paradoxne vyberanú len od najchudobnejších „*bežných ľudí*“. Každý, kto vlastnil minimálne tretinu pôdy, dane neplatil. Výšku majetku odhadovali susedia, keďže sa malo za to, že ich odhad bude „*pravdivejší*“ ako keby si ho mal urobiť daňovník sám.

Preto boli neskorší „*fyziokrati*“ za decentralizáciu. Ak by totiž monarcha priamo zdaňoval len **šľachtu**, tá by si potom sama nastavovala podmienky ako zdaňovať ľudí na svojom území. Takáto správa by bola oveľa ľahšia, pretože miestny šľachtic by si vedel lepšie odkontrolovať svojich ľudí.

V silnom centralizovanom štáte je na kráľovskú pokladnicu napojený príliš veľký počet ľudí, čo sa z toho snažia profitovať. *Ľudovít XIV* nedokázal ustrážiť ani výdavky vlastného dvora, ktorý bol známy rôznymi opulentnými paradami. *Jean-Baptiste Colbert* sa aj toto snažil

vyriešiť založením verejného účtovného systému, následkom čoho sa mu podarilo znížiť na polovicu aj výdavky. [20]

Následne sa pustil do naplnenia vízie „sebestačnosti“ krajiny. Pomerne úspešne zrýchlil vnútorný obchod rozšírením ciest, budovaním mostov a prepravných kanálov, a tiež znižovaním mýt. Spolu s tým dotoval a zakladal nové manufaktúry, zaviedol povinnú prácu. Nepriazeň si však získal zavádzaním tvrdo postihovaných noriem na cechy a priemysel s cieľom vyrábať len najkvalitnejšie produkty. Krach firmy bol v jeho očiach najvyšším prehreškom, ktorý niekedy trestal až smrťou.

Sebestačnosť sa snažil docieľiť aj úplným zastavením dovozu cez vysoké, niekedy až 100%tné clá. Spolu s tým sa však Francúzsko snažilo pomocou vojenskej prevahy vynucovať si u iných naopak odstránenie ciel na svoje tovary. To viedlo aj k neúspešným vojnám, následkom ktorých sa kráľovská pokladnica nakoniec opätovne vyprázdnila.

Ku koncu života sa *Jean-Baptiste Colbert* stal takým neoblúbeným, že keď zomrel, musel sa jeho pohreb uskutočniť v noci na vyhnutie sa rozzúrenému davu.[20]

Po tom, čo zomrel aj *Ľudovít XIV*, za vlády jeho nástupcu *Ľudovíta XV* (1715-1774) pôsobili vo francúzsku „fyziokrati“, ktorí mali na jeho politiku silný vplyv. Na ich odporúčanie došlo dokonca k liberalizácii trhu s kukuricou. V druhej polovici 1760-tych rokov začali však jej ceny prudko rásť, čo odporcovia pripisovali „experimentu“ liberalizácie. Tá bola následkom toho v roku 1770 zrušená a „fyziokrati“ stratili vplyv. Je pritom dôvodné sa domnievať, že ceny kukurice rástli kvôli sériám zlej úrody. [21]

Zamerajme teraz svoj pohľad na posledného zo série absolutistických monarchov, *Ľudovíta XVI* (1774-1792). V čase jeho vlády bol pod vplyvom zotrvačnosti politiky, ktorú nastavil „kráľ Slnko“. Dlh jeho krajiny bol taký vysoký, že dosiahol magickú hranicu 100% príjmov. Nepomohla ani neustála výmena ministrov financií. Chýbajúce prostriedky sa získavali zvyšovaním už beztak vysokých daní, ako aj zavádzaním nových špeciálnych daní, ako napríklad z komínov, šiat, okien. Problémom bolo aj to, že dane vo Francúzsku ešte stále neplatili prvé dva spoločenské stavy (duchovenstvo, šľachta), ale len tretí, do ktorého patrilo zvyšných približne 98% obyvateľstva. [17]

Malá odbočka na dnešné pomery

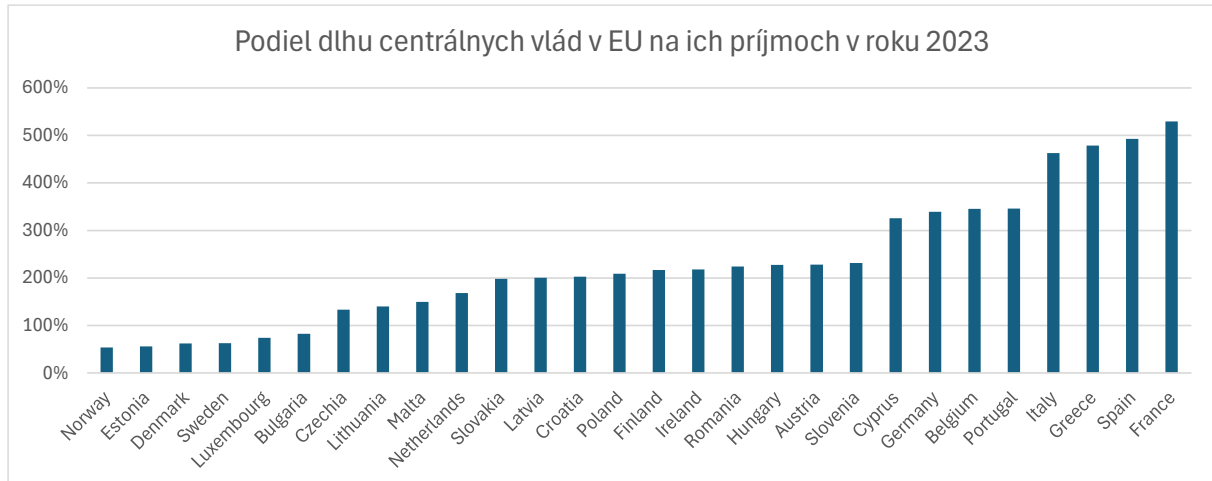
Dovoľme si teraz malú odbočku. Na tú dobu išlo skutočne o veľmi vysoký dlh, pri ktorom už hrozil krach monarchie. Nie však na naše pomery. Slovenská vláda dosiahla napríklad v minulom roku v rovnakom ukazovateli dvojnásobok, Francúzsko dokonca viac ako päťnásobok tohto dlhu []. V tomto porovnaní zámerne uvádzame dlh centrálnej vlády v pomere k príjmom centrálnej vlády kvôli porovnaniu s kráľovskou pokladnicou, ktorá je tiež centrálna.

Uvádzame to preto, aby sme mohli vidieť, kam sme sa odvtedy posunuli. Alebo akým spôsobom využívame našu slobodu, ako hospodárime s výdobytkami vedecko-technickej revolúcie. Viac ako polovicu svojich príjmov musíme odovzdávať verejnej správe čiastočne aj preto, lebo vlády už spravidla veľmi dlho neriešia problémy deficitov v prvom rade zoštíhľovaním svojich aparátov alebo aspoň úsporami výdavkov, ale navyšovaním príjmov, ako sme to mohli vidieť aj pri poslednej konsolidácii.

Za túto situáciu však nemožno viniť tieto vlády, ale obyvateľstvo, ktoré na to dostatočne neprihliada. Veď ono si vládu vyberá, vláda je vždy odrazom jeho hodnôt. Na Slovensku

sme mali viaceré vlády, ktoré sa snažili o znižovanie verejného dlhu zoštiehľovaním a systémovými reformami. Aj sa im v tom darilo, a tiež to prinieslo Slovensku merateľnú stabilitu a priaznivé makroekonomické výsledky v nasledujúcich rokoch. Zo strany obyvateľstva sa im však nedostávalo dostatočnej podpory na to, aby sa udržali pri moci. Reformné vlády neboli populárne, keďže národ ako celok bol otvorenejší populizmu.

Graf 1

Vlastný graf a prepočty autora na základe údajov z Eurostatu

Niežebý masy ľudí nerozumeli základným ekonomickým otázkam, ako sa to často zdôvodňuje. Musia im rozumieť, pretože každá domácnosť hospodári. Aj tu ide skôr o morálny problém, keďže obyvatelia sú vo svojej nedôvere len príliš otvorení očierňujúcim kampaniam proti predstaviteľom reformných vlád. Mohli by pritom vedieť, že k ohováraniu oponentov sa spravidla uchýľujú len tí, čo nemajú samy čo poskytnúť, a nemohli by teda ani inakšie uspieť.

Materiálny blahobyt, v ktorého náručí – vyjadrené slovami *Tocquevilleho* - postupne stále viac zaspávame, nám zatiaľ obrovskú verejnú správu živiť dovoľuje. S rastom nerovnováhy v hospodárení však rastie aj riziko nezvládania **nečakaných krízových udalostí**, ktoré nás potom môžu náhle prebudiť tvrdým nárazom.

Vznik a koniec Prvej republiky

Pre vtedajšie Francúzsko bola nečakanou krízovou udalosťou erupcia Islandskej sopky *Laki* (jún 1783-február 1784), považovaná za jednu z najväčších v zaznamenanej histórii. Nie silou výbuchu, ale rýchlosťou a výškou chrenia lávy, ktorá umožnila, aby sa až do hornej a dolnej stratosféry dostalo 122 Mt oxidu siričitého, ktoré tak mohlo v stratosférickom prúde (tzv. „*jet streamy*“) dlho cirkulovať nad celou severnou pologou. Chemická reakcia s atmosférickou vodou vytvorila 200 Mt aerosólov kyseliny sírovej, z ktorej 90% spadlo na zem vo forme kyslých dažďov a poškodzovalo rastliny. Na Islande bola kyselina v dažďoch taká silná, že vypaľovala diery do listov, zabíjala stromy, dráždila a páčila pokožku. V dôsledku toho vyschlo v krajine až 60% trávnatých porastov, následný hladomor zabil 10 000 ľudí, alebo 22% miestnej populácie [22]. V celej Európe sa vytvorila zapáchajúca žltá suchá hmla, ktorá pohlcovala slnečné svetlo, následkom čoho výrazne klesli priemerné teploty. [23].

Toto ochladenie, sprevádzané vlnami sucha, spôsobilo vo Francúzsku slabú úrodu počas nasledujúcich štyroch rokov (1783 -1786). V roku 1787 sa situácia zlepšila, avšak to, čo nasledovalo v roku 1788, malo na poľnohospodárstvo doslova katastrofálne dôsledky. K dlhotrvajúcim suchám sa pridalo devastujúce krupobitie, podľa niektorých kronikárov „s krúpami veľkými ako litrová fľaša“, ktoré zabíjali ľudí, decimovali rastliny na poliach a stromy v sadoch. [24]. Nedostatok obilia vystrelil ceny potravín. Rodiny, ktoré pred tým míňali 50% príjmov na potravu, museli zrazu venovať 90% domácich rozpočtov len nato aby sa udržali pri živote [25]. V auguste **vyhlásila Francúzska monarchia bankrot** [26]. Nasledovala najchladnejšia zima za takmer celé storočie, ktorá okrem stromov ničila ešte aj uskladnené obilniny, ovocie, dokonca aj víno. V apríli 1789 gróf de Mirabeau na juhu Francúzska poznamenal: "*Uvoľnené boli všetky pohromy. Všade som našiel mŕtvych ľudí od zimy a hladu, a to aj uprostred týždňa, pre nedostatok múky, všetky mlyny boli zamrznuté.*"[25] Hneď ako sa oteplilo, nasledovali rozsiahle záplavy, ktoré „dokončili dielo skazy“.[24]

V spoločnosti, kde už pred tým vládlo napätie, spôsobili tieto problémy ako rozbuška. Hlad a bieda v kontraste s vysokými výdajmi kráľovského dvora boli spúšťačom dramatických udalostí, známych ako **Francúzska revolúcia**. Bastila bola dobytá v júli 1789. Z obáv pred hladom, neúrodou, vojenskej reakcie šľachty proti roľníkom, ako aj vymyslených správ o zbojníkoch, páliacich úrodu, zachvátila celé Francúzsko panika, ktorá neskôr vstúpila do dejín ako „**Veľký strach**“. Búrili sa nielen obyvatelia miest, ale aj vidieka, podľa vzoru miest vytvárali roľnícke gardy a napádali feudálov [27].

V septembri 1791 bola moc panovníka obmedzená vznikom **konštitučnej monarchie**. V auguste 1792 bola úplne zrušená vznikom **Prvej republiky**. V januári 1793 bol kráľ *Ľudovít* odsúdený na popravu gilotínou. V októbri toho istého roku dokonca aj jeho manželka *Maria Antoinetta*, ktorú vinili za stav financií kvôli nákladnému životu, za čo ju z nenávisťi prezývali „*Madame Déficit*“. Bola predmetom intríg a ohovárania, niektorí sa o nej vyjadrovali ako o „*hanbe ľudstva a jej pohlavia*“. Jej blízku osobu, princeznú z Lamballe, ktorá po celý ten čas stála po jej boku, vydali rozvášnenému davu za to, že odmietla verejne odsúdiť monarchu. Tento dav jej následne odsekol hlavu, napichol na kopiju a postavil pred okná *Marie Antoinetty*, aby ju ešte viac mohol trápiť. Neskôr od nej násilne oddelili aj vlastného syna. To, čo bývalá kráľovná prežívala približne rok vo väzení, úplne zmenilo jej výzor. V čase popravy, vo veku 37 rokov, vyzerala ako starena; jej vlasy úplne zbeleli a výrazne schudla. [28] Vo svojom poslednom liste v predvečer popravy, kde tiež prosila syna, aby sa nepokúšal pomstiť smrť svojich rodičov, napísala: „*Som šťastná ako ľudia, ktorých svedomie je čisté*“ [29].

V tom čase sa už celá krajina zmietala v občianskej vojne. Nastolená bola **vládu teroru** (1793-1794), počas ktorej bolo denne popravovaných desiatky až stovky oponentov zo všetkých stavov ako „nepriateľov revolúcie“. Prijali špeciálny zákon, ktorý umožnil súdiť kohokoľvek len na základe podozrenia alebo nesúhlasu, bez možnosti obhajoby, kde porota mala na výber len dve možnosti: nevinný, alebo smrť. K rýchlej poprave častokrát stačil šľachtický pôvod, článok, ktorý nesúhlasí s politikou „vlády teroru“, či nepoužívanie výrazu „občan“ v konverzácii. Okrem *Marie Antoinetty* zahynulo týmto spôsobom 16 594 ľudí s tým, že ich podľa historikov mohlo byť o ďalšie desiatky tisíc viac. Pod gilotínou nakoniec skončil aj hlavný vodca a strojca vlády teroru, keďže nestihol dostatočne rýchlo pozabíjať všetkých svojich oponentov. [30][31]

Vlády sa následne ujali režimy, pre ktoré bolo príznačné síce menej teroru, ale o to viac korupcie, nestability a častých politických zmien. Nestabilita napokon vynesla k moci *Napoleona Bonaparte* (1799-1815) po tom, ako sa stal „národným hrdinom“ vďaka vojenským úspechom doma aj v zahraničí. Stalo sa tak pomocou štátneho prevratu (1799). V roku 1800 presadil ústavu, ktorá mu dávala diktátorské právomoci, čím došlo aj k ukončeniu ideálov revolúcie a nástupu obdobia desaťročia trvajúcich „Napoleonských vojen“.

Cesta k Druhej republike a jej koniec

Po porážke *Napoleona* došlo k pokusu o **obnovenie konštitučnej monarchie** dosadením *Ľudovíta XVIII* (1814-1824), brata zavraždeného kráľa *Ľudovíta XVI*. Vo vojnami rozvrátenej krajine, nejednote obyvateľstva a aj samotných monarchistov bola aj jeho vláda poznačená politickým napätím a konfliktami.

Po jeho smrti zdedil trón ďalší z bratov, *Karol X* (1824-1830). Ten už nebol natoľko zmierlivý. Musel byť na revolucionárov nahnevaný aj kvôli poprave *Ľudovíta XVI*, ktorého iní vnímali ako čestného, zbožného i keď nerozhodného panovníka, čo tiež potvrdzujú jeho posledné slová: „*Zomieram nevinný zo všetkých zločinov, z ktorých som bol obvinený. Odpúšťam strojcom mojej smrti a prosím Boha, aby krv, ktorú sa chystáte preliať, nikdy nepadla späť na Francúzsko...*“[32]

V snahe o návrat k pôvodnej **absolutistickej monarchie** sa *Karol X* spojil s vysokou šľachtou a duchovenstvom, ktorých odškodnil asi miliardou frankov ako náhradu za majetky, o ktoré prišli počas revolučných rokov. V júli 1830 vydal kráľovské ordonancie, ktorými rozpustil novozvolený liberálny parlament, ustanovil nový volebný poriadok opätovne obmedzujúci tretí stav a sprísnil cenzúru a policajný dozor. To potom vyvolalo masové nepokoje, ktoré ho zvrhli z trónu.[33]

Po tomto prevrate sa uskutočnila ďalšia významná zmena napriek tomu, že formálne bola zachovaná konštitučná monarchia. Nový panovník *Ľudovít Filip* (1830-1848) už nebol dosadený po pokrvnej línii, ale **volbou parlamentu**. Išlo teda o človeka, na ktorom sa dokázali zhodnúť rôznorodí poslanci ako na „mierovom kompromise“. Namiesto „*kráľ Francúzska*“ ho nazývali „*kráľ Francúzov*“, čo malo znamenať, že nebol zvolený ako monarcha „*z milosti Božej*“, ale z vôle Francúzov, v súlade s republikánskymi ideálmi. I keď v tom čase bolo volebné právo ešte stále silne limitované na približne 1% najbohatších obyvateľov.

Významnú zmenu v tom priniesol až „*Revolučný rok 1848*“. Aj tu možno za silný poháňací mechanizmus považovať prírodnú katastrofu. Tentokrát išlo o zemiakovú pleseň, ktorá v rokoch 1845 a 1846 spôsobila niekde až stratu celej úrody zemiakov. V pôvodne 8 miliónovom Írsku, kde bola závislosť na tejto plodine najväčšia, zabil následný hladomor milión ľudí, ďalšie dva milióny bolo nútených emigrovať [34]. Hoci vo Francúzsku zomrelo podľa odhadov „len“ 10 000 obyvateľov, napriek tomu to spôsobilo hospodársku krízu a vysoké ceny potravín, na ktoré najviac doplácali chudobnejšie vrstvy. [35]

Alexis de Tocqueville chápal nebezpečenstvo, keďže poznal trendy rozpadu „starého“ feudálneho sveta. Začal sa preto angažovať vo francúzskom parlamente, aby ho primäl k reformám, ktoré by zabránili krviprelievaniu. Jeho prejav z 27. januára 1848 sa dodnes pokladá za prorocký:

Hovorí sa, že nehrozí žiadne nebezpečenstvo, pretože nedochádza k nepokojom. Hovorí sa, že keď na povrchu spoločnosti nie je badateľný materiálny neporiadok, sú revolúcie od nás ďaleko. Páni, dovoľte mi úprimne vám povedať: domnievam sa, že sa mýlite! Niet pochýb, že neporiadok nie je viditeľný v činoch. Ten však prenikol hlboko do duší ľudí. Pozrite sa, čo sa deje medzi robotníckymi triedami, ktoré, priznávam, sú dnes pokojné. Je pravda, že ich už neznepokojujú politické vášne v takej miere ako kedysi. Nevidíte však, že ich kedysi politické vášne sa stali sociálnymi? Či nevidíte, ako sa medzi nimi postupne šíria názory a myšlienky, ktoré nesmerujú len k zmene konkrétnych zákonov, ministrov či vlády, ale smerujú k otráveniu samotnej spoločnosti v jej základoch? Nevidíte, ako sa do ich srdc vkrádajú myšlienky a názory, že všetci, ktorí sú nad nimi, sú neschopní a nehodní, aby vládli, že rozdelenie vyrábaných hodnôt je nespravodlivé, že aj vlastníctvo spočíva na nespravodlivých základoch? A nemyslíte si, že keď takéto názory zapustia korene, keď sa rozšíria takmer všade a preniknú hlboko do nás, prinesú skôr či neskôr – neviem kedy, neviem ako – tie najstrašnejšie revolúcie? Také je, páni, moje hlboké presvedčenie. Myslím si, že sa v tejto chvíli nechávame uspávať na sopke - som o tom hlboko presvedčený.[36]

Revolúcia, ktorú predvídal, nastala už o niekoľko týždňov. Nečakane a veľmi rýchlo. Prvé protesty na rozšírenie volebného práva začali 21.februára, čo potom rýchlo prerástlo do otvorených nepokojov a bojov na barikádach. Kráľ abdikoval 24 februára.

Tak vznikla **Druhá republika**. Bolo zavedené univerzálne právo mužov a zrušenie trestu smrti pre politických väzňov. To však krízu nevyriešilo. 25. februára vtrhla do miestnosti rokovania provizornej vlády skupina ozbrojených robotníkov, ktorí požadovali do novej republiky zaviesť aj „organizáciu práce“ a „právo na prácu“. Tieto požiadavky boli zapracované v narýchlo vydanom dekréte.[37]

Na jeho realizáciu vznikol projekt „*Národných dielní*“, kde sa nezamestnaní mohli zapojiť do verejnoprospešných prác. Úrady boli schopné vytvoriť približne 6 000 takýchto miest, avšak záujem bol mnohonásobne väčší. K 19 máju sa do projektu zapísalo 87 942 osôb [38].

To už bolo po voľbách do nového parlamentu (4. mája). „*Národné dielne*“ sa z viacerých dôvodov stali neudržateľné, čo bol dôvod k ich neskoršiemu zrušeniu. V Paríži preto vypuklo povstanie robotníkov (24. júna), ktoré provizórna vláda potlačila. Boje si vyžiadali 3 000 mŕtvych, ďalších 15 000 obyvateľov bolo poslaných do trestných táborov.

4. septembra schválilo nové zhromaždenie ústavu, inšpirovanú „*Novým svetom*“. Rátala so silným prezidentom na čele vlády.

V historicky prvej priamej voľbe v Európe bol prevažnou väčšinou zvolený *Ludvik Napoleon Bonaparte*, synovec slávneho *Napoleona Bonaparte*. Keď však malo skončiť jeho volebné obdobie, využil zverenú moc na zorganizovanie prevratu proti vlastnej krajine. Pomocou armády jednoducho pozatýkal a pozatváral poslancov *Národného zhromaždenia*. Protesty obyvateľstva, ktoré proti tomu vyšli do ulíc, potlačil strelbou. Zomrelo pri tom 2 000 ľudí, uväznených bolo 26 000, a 15 000 bolo poslaných do vyhnanstva. 2. decembra 1852 vyhlásil cisárstvo, čím ukončil *Druhú republiku*.

Napoleon III, ako sa nazýval, sa pokúsil aj ďalej kráčať v šľapajach svojho strýka. Tak aj skončil. Pri svojich vojenských ťaženiach utrpel v roku 1870 porážku s Pruskom, po ktorej ho zosadili. Zomrel o tri roky neskôr v anglickom exile.[39]

Francúzsko sa opäť stalo republikou. Jeho ďalší prezidenti však boli po tejto skúsenosti po dlhý čas volení už len nepriamo, a už neboli „silnými“ prezidentami, čo potom spôsobovalo politické nestability a krízy. Zmenilo sa to až v roku 1958, po vzniku nezvládnuteľnej krízy v Alžírsku, keď sa priamo voleným silným prezidentom stal *Charles de Gaulle*.

Literatúra

- [1] SMITH, A. *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, Book 2, chapter 2, par 9. The Project Gutenberg eBook, Release date: June 1, 2002, Most Recently Updated July 11, 2024. [online]. [cit 8-12-2024], dostupné na: <https://www.gutenberg.org/cache/epub/3300/pg3300-images.html#chap27>
- [2] DARWIN, CH. *On the origin of species by means of natural selection, or the preservation of favoured races in the struggle for life*. London, John Murray, 1859. [cit 10-12-2024], dostupné na: <https://darwin-online.org.uk/content/frameset?itemID=F373&pageseq=8&viewtype=side>
- [3] XIONG Jie. Normalization, Universality, Harmony: The Three-Layer Implications of the Golden Rule. In: *CSCanada, Cross-Cultural Communication Vol.10, No.3, 2014, pp.60-64*, [cit 23-11-2024], dostupné na: <http://www.cscanada.net/index.php/cc/article/download/4518/5730>
- [4] QUESNAY, F. *Physiocratie, ou Constitution naturelle du gouvernement le plus avantageux au genre humain* /, recueil publié par Du Pont. 1768-1769. [cit 10-12-2024], dostupné na: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8626896m>
- [5] MUNNIER, C. Les grands courants de la pensée économique expliqués. In: Les Sherpas. [online], aktualizované 16.05.2022. [cit 11-12-2024], dostupné na: <https://sherpas.com/blog/les-grands-courants-de-la-pensee-economique/>
- [6] SVOBODA, J. Omnia sponte fluant... In: *Studia philosophica*. 2010, vol.57, iss.1. [cit 11-12-2024], dostupné na: https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/115498/1_StudiaPhilosophica_57-2010-1_21.pdf
- [7] GANDHI HERITAGE PORTAL, 2024. *The Collected Works of Mahatma Gandhi LXI, April 25 – September 30, 1935*. Vol.61, p.266. The Publication Division, Ministry of Information and Broadcasting, Government of India. Ahmedabad, 1975. [on line], [cit 18-11-2024] available from: <https://www.gandhiheritageportal.org/downloadPDF/NjE=>
- [8] ROTHBARD, M.N. For a New Liberty, the Libertarian Manifesto. Ludwig von Mises Institute. [online], 1973. [cit 14-12-2024] available from: <https://mises.org/library/book/new-liberty-libertarian-manifesto>
- [9] HEYDANUS, CH. *What to Do During a Robbery: 5 Tips from Paladin's Top Trainers*. Paladin Security. [online], [cit 19-11-2024] available from: <https://paladinsecurity.com/safety-tips/what-to-do-during-a-robbery/>
- [10] FRENCH S.E., Inamori International Center for Ethics and Excellence. The Code of the Warrior: Ideals of Warrior Cultures Throughout History. In: *The Journal of Character & Leadership Integration, Winter 2017*.
- [11] SHAY, J. *Achilles in Vietnam: Combat Trauma and the Undoing of Character*. New York, Simon and Schuster, 1994, napr. p. xiii, p.115
- [12] HAYEK, F.A. *The Road to Serfdom*. Iea, The Institute of Economic Affairs. The condensed version as it appeared in the April 1945 edition of Reader's Digest. [cit 7-12-2024], dostupné na: <https://iea.org.uk/noble-prizing-winning-economists/f-a-hayek/>
- [13] GANDHI HERITAGE PORTAL, 2024. *The Collected Works of Mahatma Gandhi XXVIII, Before August 16 - January 15, 1925*, p.305-306. The Publication Division, Ministry of Information and Broadcasting,

- Government of India. Ahmedabad, 1975. [on line], [cit 12-12-2024] available from: <https://www.gandhiheritageportal.org/downloadPDF/NjE=>
- [14] PRESS RELEASE (by CORDON, B). Libertarian Party Calls on US to cut ties with NATO. Libertarian, The Party of Principles, 26.1.2022. [online], [cit 17-12-2024] available from: <https://archive.ph/NhEXQ#selection-623.1-623.818>
- [15] ZAPPONE, Ch. Kremlintarians: Russia's war on Ukraine exposes great libertarian divide. In: *The Sydney Morning Herald*, 20.10.2022. [online], [cit 17-12-2024] available from: <https://www.smh.com.au/world/europe/kremlintarians-russia-s-war-on-ukraine-exposes-great-libertarian-divide-20221006-p5bnp9.html>
- [16] CASEY, J. Why libertarians should support Ukraine but oppose American military intervention. *Learn Liberty*, 17.08.2022. [online], [cit 16-12-2024] available from: <https://www.learnliberty.org/blog/why-libertarians-should-support-ukraine-but-oppose-us-military-intervention/>
- [17] TOCQUEVILLE, A. Œuvres complètes d'Alexis de Tocqueville publiées par Madame de Tocqueville, vol. II. *De la Démocratie en Amérique*. Paris, 1864 p. 131. [on line] [cit 27-11-2024], dostupné na: https://fr.wikisource.org/wiki/Page:Tocqueville_-_%C5%92uvres_compl%C3%A8tes,_%C3%A9dition_1866,_volume_2.djvu/131
- [18] PEACE INITIATIVE PROJECT, foreign policy of the 21st. century. [online]. [cit 1-12-2024], dostupné na: <https://www.peace-initiative.net/>
- [19] WORLD HISTORY EDU. Louis XI of France History and Major Facts about the Sun King, 20.10.2024. [on line] [cit 1-12-2024], dostupné na: <https://worldhistoryedu.com/louis-xiv-of-france-history-and-major-facts-about-the-sun-king/>
- [20] KURTZLEBEN, J. The Economic Policies of Jean-Baptiste Colbert. *Draftings In, Volume 3, Number 3, 1997, University of Northern Iowa*. [online]. [cit 11-12-2024], dostupné na: https://scholarworks.uni.edu/draftings/vol9/iss3/4/?utm_source=scholarworks.uni.edu/draftings/vol9/iss3/4&utm_medium=PDF&utm_campaign=PDFCoverPages
- [21] KURZ, D.H. *Physiocracy*. In: *International Encyclopedia of the Social Sciences*, 2nd. Edition., 2008, p.26. [online]. [cit 11-12-2024], dostupné na: https://static.uni-graz.at/fileadmin/_Persoenliche_Webseite/kurz_heinz/Dokumente/2008_Physiocracy__in_International_Encyclopedia_of_the_Social_Sciences_.pdf
- [22] KLEMETTI, E. Local and Global Impacts of the 1783-84 Laki Eruption in Iceland. *Discover magazine*, 7.06.2013, last updated 20.11.2019, [on line] [cit 28-11-2024], dostupné na: <https://www.discovermagazine.com/the-sciences/local-and-global-impacts-of-the-1783-84-laki-eruption-in-iceland>
- [23] KLEEMAN K. The Laki Fissure eruption, 1783-1784. In: *Encyclopedia of the Environment*, 14.01.2020.] [cit 28-11-2024], dostupné na: <https://www.encyclopedie-environnement.org/en/society/laki-fissure-eruption-1783-1784/>
- [24] LLEWELLYN, J. – THOMSON, S. Harvest Failures, In: *French Revolution topics*. Alpha History, 21.09.2019, updated 8.11.2023. [cit 27-11-2024], dostupné na: <https://alphahistory.com/frenchrevolution/harvest-failures/>
- [25] DUNCAN, M. Climate Chaos Helped Spark the French Revolution – and Holds a Dire Warning for Today. In: *TIME*, 20.10.2021. [cit 30-11-2024], dostupné na: <https://time.com/6107671/french-revolution-history-climate/>
- [26] HUSÁR, J. Pripomeňme si Veľkú francúzsku revolúciu. In: *Združenie slovenskej inteligencie*, 24.01.2021. [on line] [cit 28-11-2024], dostupné na: <https://www.zsi.sk/pripomenme-si-velku-francuzsku-revoluciu/>
- [27] BOBOKOVÁ, J. 14.júl 1789: Bastila padla pred 230 rokmi. In: *SME Historická revue*, 12.07.2019. [cit 28-11-2024], dostupné na: <https://historickarevue.sme.sk/c/22528946/14-jul-1789-bastila-padla-pred-230-rokmi.html>

- [28] GÁFRIKOVÁ, E. Poslední dny Marie Antoinetty: Zažívala šikanu, před popravou jí zbělely vlasy. Denník.cz, 16.10.2023. [cit 27-11-2024], dostupné na: <https://www.denik.cz/historie/marie-antoinetta-poprava.html>
- [29] CONVINGTON, R. Marie Antoinette. In: Smithsonian Magazine, November 2006. [cit 1-12-2024], dostupné na: <https://www.smithsonianmag.com/history/marie-antoinette-134629573/>
- [30] MCKELVIE, C. What was the Reign of Terror? , In: All About History, published 20.10.2021. 16.10.2023. [cit 29-11-2024], dostupné na: <https://www.livescience.com/reign-of-terror.html>
- [31] The Law of 22 Prairial Year II (10 June 1794). [cit 29-11-2024], dostupné na: <https://revolution.chnm.org/d/439/>
- [32] WALTON, G. French Revolution: Last Words of Those Who Died. Gerivalton.com, Unique histories from the 18th and 19th centuries, internetová verzia. [cit 30-11-2024], dostupné na: <https://www.gerivalton.com/last-words-during-french-revolution/>
- [33] ENCYCLOPAEDIA BELIANA, Karol X. *Slovenská akadémia vied*, internetová verzia. [cit 30-11-2024], dostupné na: <https://beliana.sav.sk/heslo/karol-x>
- [34] MOKYR, J. Great Famine. Encyclopædia Britannica, 5.02.2000, last edited 18.11.2024. [cit 30-11-2024], dostupné na: <https://www.britannica.com/event/Great-Famine-Irish-history>
- [35] VANHAUTE, E. – PAPIING, R. – Ó GRADA, C. The European subsistence crisis of 1845-1850: a comparative perspective. XIV International Economic History Congress, Helsinki, 21-25 August 2006, Session 123. [cit 30-11-2024], dostupné na: <https://web.archive.org/web/20170417175737/http://www.helsinki.fi/iehc2006/papers3/Vanhaute.pdf>
- [36] Alexis de Tocqueville (27 janvier 1848) – prepis částí prejavu v parlamente (fr. originál). Ansemblée national. [cit 30-11-2024], dostupné na: <https://www2.assemblee-nationale.fr/decouvrir-l-assemblee/histoire/grands-discours-parlementaires/alexis-de-tocqueville-27-janvier-1848>
- [37] DE LUNA, F. Provisional Government of the Second French Republic. In: *Encyclopedia of 1848 Revolutions*, 17.10.2004. [cit 1-12-2024], dostupné na: <https://sites.ohio.edu/chastain/dh/frprogov.htm>
- [38] ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA *National Workshops*". [cit 1-12-2024], dostupné na: https://en.wikipedia.org/wiki/National_Workshops#cite_note-EB1911-2
- [39] ŠUSTROVÁ, P. – MLEJNEK, J. jr. Ludvík napoleon prezidentem aneb první přímá volba prezidenta v Evropě v prosinci 1848. In: *Moderní dějiny*, 3.1.2013, aktualizované 11.1.2023. [cit 30-11-2024], dostupné na: <https://www.moderni-dejiny.cz/clanek/ludvik-napoleon-prezidentem-aneb-prvni-prima-volba-prezidenta-v-evrope-v-prosinci-1848/>